परिच्छेद ९

सन् २०२४ को मानव अधिकार स्थितिबारे राजनीतिक दलका धारणा

नेपाली कांग्रेस

नेपालको संविधानमा धारा १३ देखि ४८ सम्म मौलिक हकसम्बन्धी व्यवस्था छ। यी मौलिक हकको कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने मुख्य जिम्मेवार निकायले मानव अधिकार उल्लङ्घन हुन सक्ने वा उल्लङ्घन गर्न अभिप्रेरित गर्ने मौजुदा ऐन कानुन भए समय सापेक्ष परिमार्जन हुन आवश्यक छ।

यसै सन्दर्भमा, सन् २०२४ मा देशका विगतका तुलनामा मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरू केही कम भएको देखिन्छ। २०८१ साल असार १७ पछि नेपालमा नेपाली कांग्रेसको समर्थनमा लोकतन्त्र र मानव अधिकारप्रति संवेदनशीलता अपनाउने सरकार बनेको हुँदा सो समयपछि मानव अधिकार उल्लङ्घनका गम्भीर घटनाहरू घटेको पाइएन।

सर्लाहीको बरहथवास्थित प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रको स्तरोन्नतिको विषयलाई लिएर २०८० साल पुस २० गते शुक्रबार भएको प्रदर्शनका क्रममा सुरक्षाकर्मीको गोली लागी स्थानीय युवा जयशङ्कर साहको मृत्यु भएको, केही व्यक्तिहरू घाइते भएको र त्यसपछि उत्पन्न परिस्थितिबाट मानव अधिकार उल्लङ्घन भएको देखिएको छ। २०८० साल माघ २८ गते भ्रष्टाचार, बेथिति, पक्षपातको विरुद्ध जनताको हितका लागि सिरहा जिल्लाको मिर्चैया नगरपालिकामा विभिन राजनीतिक दल र सर्वसाधारण व्यक्तिहरूद्वारा गरिएको शान्तिपूर्ण संयुक्त आन्दोलनका क्रममा नगर प्रमुखको ठाडो निर्देशनमा सुरक्षाकर्मीद्वारा आन्दोलनकारीलाई धरपकड गर्नु, कुटपिट गर्नु मानव अधिकार उल्लङ्घन भएको विषय पनि मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाको रूपमा नेपाली कांग्रेसले लिएको छ।

२०८१ साल जेठ २ गते अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको प्रदर्शनमा भएको दमन मानव अधिकार उल्लङ्घनको घटना हो, पूर्ण/अशक्त अपाङ्गता भएका दीपक भण्डारीको नेतृत्वमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकारसम्बन्धी नियमावली २०७७ को नियम ९ सँग सम्बन्धित सामुदायिक सहायता सेवामा उल्लेख भएको व्यक्तिको सहयोगीको माग गर्दै काठमाडौँको रत्नपार्कमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको धर्ना, अनसन तथा सडक आन्दोलनमा भएको प्रहरी दमन र धरपकड पनि मानव अधिकार उल्लङ्घन घटनाका रूपमा रहेको छ।

आगामी वर्ष मानव अधिकारसँग सम्बन्धित यस्ता घटनालाई नदोहोरिन दिनका लागि इन्सेकले आफ्नो क्षेत्रबाट प्रभावकारी कार्य गर्नेछ भन्ने नेपाली कांग्रेसले विश्वास लिएको छ।

कृष्णप्रसाद पौडेल
मुख्य सचिव

नेकपा (एमाले)

इन्सेकले सन् १९९२ देखि हरेक वर्ष प्रकाशन गर्दै आएको नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तकले देशको मानव अधिकारको अवस्था सार्वजनिक गरी राज्यका तीन ओटै अङ्ग तथा राजनीतिक दलहरूलाई जिम्मेवार र जबाफदेही बनाउन सहयोग प्रदान गर्दै आएको नेकपा (एमाले) ले ठानेको छ।

नेकपा (एमाले) नेपाली समाजमा रहेका सबैखाले विभेद र असमानताकको अन्त्य गर्दै सामाजिक न्यायसहितको मानव अधिकार प्रत्याभूतिका लागि निरन्तर कृयाशील पार्टी हो। नेपाली जनतालाई अधिकार सम्पन्न बनाउन गठित जनआधारित पार्टी हुनुका नाताले एमाले सधैँ मानव अधिकारको पक्षमा रहँदै आएको छ। आम निर्वाचन ०७९ मा नै नेकपा एमालेले 'समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली'को सङ्कल्प जनसमुदाय समक्ष प्रस्तुत गरी सोही मार्गमा अघि बढ्दै आएको छ। पार्टीका हरेक नीति, कार्यक्रम, योजना तथा क्रियाकलापहरू यसै विषयलाई केन्द्रमा राखेर गरिँदै आएको विदितै छ। नेकपा एमालेले सुशासन, विकास र समृद्धिका माध्यमबाट जनतालाई अधिकार सम्पन्न गराउने बाटोमा लागेर विभिन्न अभियानहरू गर्दै आएको छ। अहिले सञ्चालन गरिरहेको 'जरा' अभियान पनि यसैको निरन्तरता हो।

स्थानीय सरकारमार्फत जनता र जनजीविकाका सवाललाई उजागर गर्दै आवश्यक सम्बोधन गर्नेतर्फ यो अभियान केन्द्रित छ। जनता अधिकार सम्पन्न हुँदा मात्रै मुलुक समृद्ध हुन्छ भन्ने हाम्रो मान्यता रही आएको छ। तसर्थ हामी जनताका आधारभूत अधिकारका पक्षमा लाग्न कुनै कसर बाँकी राख्दैनौँ।

पछिल्ला केही वर्ष यता राज्य पक्षबाट हुने मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा कमी आएको र घर परिवार र समाजबाट हुने हिंसा र ज्यादतीका घटनाहरू बढिरहेको तथ्य इन्सेकले सार्वजनिक गर्दै आएको वर्ष पुस्तकले देखाएको छ। सामाजिक सञ्जाल प्रयोग गरी महिला तथा बालकालिकमाथि हिंसाका घटना हुने क्रम हरेक वर्ष बढेर गएको छ। सामाजिक सञ्जाल प्रयोग गरी व्यक्तिको चरित्र हत्या गर्ने परिपाटी डरलाग्दो किसिमले बढेर गएको छ। यस्ता अराजकताका विरुद्ध कठोर कदम चाल्न सकिएन भने समाज गलत दिशातर्फ जाने सम्भावना रहन्छ। यो चिन्ताको विषय हो। यस्ता घटनाको न्यूनीकरण गर्नु राज्यको दायित्व हो। यही दायित्वबोधलाई आत्मसात् गर्दै अपराधको न्यूनीकरण गर्न हाम्रो पार्टीले सरकारलाई निरन्तर झक्झक्याइरहेको छ।

पञ्चायतकालीन शासन व्यवस्थामा नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारमा हाम्रो जोड रहँदै आएकोमा अहिले सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्य व्यवस्थामा प्रवेश गरिसकेपछि त्यस्ता अधिकारका मुलभूत विषय सम्बोधन भइसकेका छन्। जुन कुरा व्यवहारमा पनि पाउन सकिन्छ। अब भने हामीले आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारका लागि जुट्नु पर्ने अवस्था छ। हामीले संविधानमा यी व्यवस्थालाई लिपीबद्ध गरेका छौँ। तर, व्यवहारमा क्रमश: यस्ता अधिकारको कार्यान्वयनलाई बढाउनुपर्ने आवश्यकता छ। नेकपा (एमाले) ले 'समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाल' को नारा पनि यही विषयलाई मध्यनजर गरी ल्याएका हो।

नेकपा एमालेले शान्ति प्रक्रियाका बाँकी काम सम्पन्न गर्न निष्ठापूर्वक प्रयत्न गरेका छ। यस विषयमा तथ्यहरूले नै पुष्टि गर्छ। धेरै भनिरहनै पर्दैन। एमालेकै नेतृत्वको सरकारले सुरुमा सङ्क्रमणकालीन न्यायसम्बन्धी विधेयक व्यवस्थापिका संसदमा प्रस्तुत गरेको हो। यो नै सङ्क्रमणकालीन न्यायसम्बन्धी कानुनी व्यवस्थाको पहिलो कदम हो। लामो समयदेखि अवरुद्ध यो प्रक्रियालाई टुङ्गोमा पुऱ्याउन वर्तमान सरकारले संशोधन विधेयक ल्याएर संसदबाट सर्वसम्मत पारित गऱ्यौँ। यी घटनाक्रमले हाम्रो प्रयत्नलाई उजागर गर्छ। यो विषयलाई राजनीतिक दाउपेच बनाउनु हुँदैन भन्ने मान्यता नेकपा एमालेको रहँदै आएको छ। पीडितको न्याय सुनिश्चित गर्दै सङ्क्रमणकालीन न्यायका बाँकी काम सफलतापूर्वक सम्पन्न गर्नु पर्छ। पीडित, अन्तर्राष्ट्रिय समुदाय र मुख्य सरोकारवालालाई मान्य हुने गरी सम्बोधन गर्नु नै पर्छ।

समग्रमा नेपालको मानव अधिकारको अवस्थामा विगतमा भन्दा सुधार देखिएको भए पनि सुधार गर्नुपर्ने प्रशस्त ठाउँ रहेका छन् भन्ने कुरा नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तकले देखाउँदै आएको छ। नेपालको मानव अधिकारको स्रोत पुस्तकका रूपमा वर्ष पुस्तकलाई आधार मानेर थप कार्यक्रम ल्याउनु पर्ने आवश्यकतालाई हामीले महसुस गरेका छौँ। यसको पूर्तिका लागि नेकपा एमाले क्रियाशील छ।

शंकर पोखरेल
महासचिव

नेकपा (माओवादी केन्द्र)

यस संस्थाले सन् १९९२ देखि हरेक वर्ष देशको मानव अधिकारको स्थितिबारे समग्र आँकलन, अवलोकन र विश्लेषण गरी नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक प्रकाशन गर्दै आएको तथ्यमा हामी सबै अवगत नै छौँ। यसक्रममा नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक २०२५ प्रकाशनको अन्तिम तयारीमा जुटेको तथ्य थाहा पाउँदा हामीलाई खुसी लागेको छ।

सर्वप्रथम यस कार्यको लागि हाम्रो पार्टी नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र) अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र(इन्सेक) लाई हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछौँ। यो वर्ष पनि इन्सेकको आफ्नो गरिमा, विश्वसनीयता र सन्तुलनलाई कायम राख्दै मानव अधिकार उल्लङ्घन गर्ने जो कोहीप्रति पनि खबरदारी गर्ने र उल्लङ्घनका घटनाहरूको न्यूनीकरण गरी मानव अधिकारको क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्न सकोस् यो शुभेच्छा पनि प्रकट गर्न चाहन्छौँ।

गत वर्ष २०८० पुस १६ गतेदेखि २०८१ पुस १५ गतेसम्मका कामहरूबारे टिप्पणी गर्नुपर्ने खासै कुनै विषय छैनन्। तथापि, सुशासन, सामाजिक न्याय, विधिको शासनमा मुलुकलाई हिँडाउने र मानव अधिकार भन्ने विषयमा सबैको समान दृष्टिकोण हुन जरुरी छ भन्ने लाग्दछ। नेपालको वर्तमान संविधानले

प्रदान गरेको मौलिक हकहरूको पूर्णरूपमा कार्यान्वयन, आर्थिक सुशासन कायम गरी समाजवादको आधार तयार गर्न सकिन्छ भन्ने कुरामा हामी प्रष्ट छौं। कतिपय विषयहरूमा मानव अधिकार क्षेत्रले पनि साझा दृष्टिकोण निर्माण गर्न आफ्नो पहलकदमी बढाउनुपर्ने देखिन्छ। घटना भएपछिको विश्लेषण भन्दा घटना हुने नदिने प्रयास हामी सबैको हुन जरुरी छ। त्यसका लागि मानव अधिकारको क्षेत्र राज्य सत्ताको छायाँ होइन प्रकाश बनेर उभिन सक्नुपर्दछ। राज्य दीर्घकालीन प्रकृतिको हुन्छ भने सरकार अल्पकालीन चरित्रको हुन्छ। त्यसैले इन्सेकले राज्य सत्ताको चरित्र सरकारका काम कारबाही र कतिपय सन्दर्भमा व्यक्तिका मानव अधिकार हननका विषयमा खुल्ला र प्रष्ट बोल्न सक्नुपर्दछ। इन्सेकले यो भूमिका र दायित्व दुवै पूरा गर्न सक्षम छ भन्ने हामीलाई लागेको छ। पश्चगमनको विरुद्ध अग्रगमनको पक्षमा बोल्नु नै आजको प्रगतिशीलता हो। त्यसैले घटनाहरूको आकलन, अवलोकन वा विश्लेषण मात्र होइन संविधानको कार्यान्वयनमा सरकारलाई समेत खबरदारी गर्ने र विश्व मानचित्रमा नेपालको नयाँ मानक स्थापित गर्न प्रयत्नशील रहनु नै आजको यथार्थ हो।

हाम्रो पार्टी नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र) विश्वव्यापी रूपमा रहेका मानव अधिकारका मान्यताहरूप्रति प्रतिबद्ध छ। हामी अहिले प्राप्त उपलब्धिहरूको रक्षा, प्रयोग र विकासमा सबैको साझा हकहरू स्थापित गर्न दृढ छौं। मानव अधिकार वर्ष पुस्तक २०२५ सबैको साझा निष्कर्षको दस्तावेज बन्न सकोस् फेरि पनि शुभकामना।

पुष्पकमल दाहाल (प्रचण्ड)
(अध्यक्ष)

राष्ट्रिय स्वतन्त्र पार्टी

मानव अधिकार एक समीक्षा

मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रको प्रस्तावनामा नै मानव अधिकार कानुनी शासनद्वारा संरक्षित हुने भनिएको छ। जहाँ कानुनी शासनको सम्मान हुन्छ, त्यहाँ नै मानव अधिकारको प्रत्याभूति हुन्छ। कानुनी शासन, मानव अधिकार र लोकतन्त्रमा सभ्य राष्ट्र र समाजको प्रतिबिम्ब हुन्छ। कानुनी शासन भनेको यस्तो शासन व्यवस्था हो, जहाँ कानुन कार्यान्वयन गर्ने निकाय र नागरिक दुवै कानुनी र आचरणमा बाँधिएका हुन्छन्। त्यो नै उत्कृष्ट लोकतन्त्रको नमूना र मानव अधिकारको उच्च सम्मान हो।

मौलिक हक कार्यान्वयनमा समस्या

नेपालले अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा मानव अधिकारको परिपालना गर्ने प्रतिबद्धता गरे अनुरूप त्यसलाई सम्बोधन गर्न नीति तथा कानुन, संरचना, रणनीति, कार्ययोजना निर्माण गरिनुलाई सकारात्मक रूपमा लिन सकिन्छ। नेपालको संविधानमा अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानुनमा भएका अधिकांश अधिकार समावेश पनि गरिएका छन्। तिनको कार्यान्वयनका लागि स्वतन्त्र न्यायपालिकाका अतिरिक्त राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, राष्ट्रिय महिला आयोग, राष्ट्रिय दलित आयोग, राष्ट्रिय समावेशी आयोग, आदिवासी जनजाति आयोग, मधेशी आयोग, थारू आयोग र मुस्लिम आयोग लगायतका विभिन्न आयोगको परिकल्पना समेत संविधानमा गरिएको छ।

तर, संविधानमा रहेका कतिपय मौलिक हक कानुन नबनाइ कार्यान्वयन नै हुन नसक्ने खालका छन्। कूल ३२ वटा धारामा व्यवस्थित गरिएका मौलिक हकमध्ये २३ ओटामा कानुन बमोजिम भन्ने पदावली प्रयोग भएको पाइन्छ। यसबाट संविधानले सुनिश्चित गरेका मौलिक हक कार्यान्वयनका लागि नयाँ कानुनहरूतर्जुमा अनिवार्य हुन्छ, यसतर्फ राष्ट्रिय स्वतन्त्र पार्टी ध्यानाकर्षण गराउन चाहन्छ।

राष्ट्रिय स्वतन्त्र पार्टीका सभापति रवि लामिछानेमाथिको दुर्व्यवहार

राष्ट्रिय स्वतन्त्र पार्टीका सभापति रवि लामिछानेलाई दुर्व्यवहार गरी थुनुवाको मानव अधिकार हनन् हुने गरी रातारात चितवनबाट पोखरा पुऱ्याइनुले मानव अधिकार, विधिको शासनको उपहास गरेको छ। मानव अधिकार मानव सभ्यताको उत्कृष्ट उपहार हो। यसलाई राज्यले कुनै पनि बहानामा हरण गर्न मिल्दैन। राजनीतिक प्रतिशोधको भावना वृद्धि हुनाले पनि यहाँ मानव अधिकार खतरामा भएको देखाएको छ। अनुसन्धानमा साथ दिइरहेको जनप्रतिनिधिलाई अपराधी जस्तो प्रचार गर्दै सोहीस्तरको व्यवहार हुनु नेपालको संविधानको धारा १८, २२ तथा मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को दफा १६७ एवं यातना र अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा अन्तर्राष्ट्रिय सजाय विरुद्धको महासन्धि १९८४ विपरीत भएको हुँदा यस प्रकारको सरकारी कदमप्रति राष्ट्रिय स्वतन्त्र पार्टी राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग एवम् राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकारकर्मी तथा मानव

अधिकारवादी सङ्घ संस्थाहरूको गम्भीर ध्यानाकर्षण गराउन चाहन्छौं।

सङ्क्रमणकालीन न्याय

सङ्क्रमणकालीन न्याय सम्बन्धी आयोगमा पदाधिकारीहरूको नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्न सिफारिस समिति असफल भएपछि मुलुकको शान्ति प्रक्रिया पुनः अवरुद्ध भएको छ। यसबाट मुलुकमा १८ वर्षदेखि जारी सङ्क्रमणकालीन न्यायको प्रक्रिया र द्वन्द्व पीडितहरूको न्याय तथा परिपूरणको हकको सुनिश्चितता माथि पुनः अवरोध खडा भएको छ।

दुई भिन्न सङ्क्रमणकालीन न्याय आयोग सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग र बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगले पीडितहरूबाट ६० हजारभन्दा धेरै उजुरी प्राप्त गरेका भए पनि हालसम्म एउटा पनि अनुसन्धान सम्पन्न गर्न सकेका छैनन्।

विधिको शासन

सुरक्षाकर्मीद्वारा निरन्तर गरिएका दुर्व्यवहार अन्त्य गर्नमा अधिकारीहरू असमर्थ रहेका छन्। विरोध प्रदर्शन नियन्त्रणको क्रममा अत्याधिक वा अनावश्यक शक्ति प्रयोगका कारण हुने मृत्यु तथा हिरासतमा हुने मृत्यु र यातनाका आरोपबारे बिरलै मात्रै अनुसन्धान हुने गर्छन्। त्यस्ता अपराधमा संलग्नहरूलाई न्यायको दायरामा झनै कम ल्याइन्छ।

पछिल्लो समय भीडलाई नियन्त्रण गर्न प्रहरीले पोखरामा दर्जनौं सेल टियर ग्यास प्रयोग गरेको थियो। यसक्रममा एउटा डरलाग्दो तथ्य उजागर भयो। पोखरामा प्रयोग गरिएका टियर ग्यासका सेल म्याद गुज्रिएका थिए। भीड नियन्त्रणका लागि सुरक्षा फौजले प्रयोग गर्ने 'टियर ग्यास' यसै पनि मानव स्वास्थ्यका लागि घातक हुन्छ।

भ्रष्टाचार र सरकारमा पारदर्शिताको कमी

कानुनले सार्वजनिक पद धारण गरेका व्यक्तिहरूबाट हुने भ्रष्टाचारका विरुद्ध शून्य सहनशीलता भन्दै सजायको व्यवस्था गरेको छ। यद्यपि, सरकारले यी कानुनी प्रावधानलाई प्रभावकारी ढङ्गबाट कार्यान्वयन र लागु गरेको पाइएको छैन। अधिकारीहरू भ्रष्टाचारमा संलग्न रहेको र आफूलाई पदीय मर्यादाको अधीनस्थ नराखेको प्रति ध्यानाकर्षण गराउन चाहन्छौं।

महिला तथा बालिकाका अधिकार

बलात्कार विरुद्ध आरोपको शृङ्खलापछि नेपालमा व्याप्त यौन हिंसालाई सम्बोधन गर्न माग गर्दै विभिन्न विरोधका कार्यक्रम भए। हालका केही वर्ष यता बलात्कारका घटनामा सङ्ख्यात्मक वृद्धि भएको आधिकारिक तथ्याङ्कले पुष्टि गर्दछन्। अन्य समुदायको तुलनामा यस्ता घटनाका पीडितमा दलित तथा अन्य सीमान्तकृत समुदायका महिलाहरू अत्यधिक हुने गर्छन्।

जलवायु परिवर्तनले मानव अधिकारमा पारेको असर

जलवायु परिवर्तन हाल विश्वको चिन्ताको विषय बनेको छ। जलवायु परिवर्तन मानव जातिका लागि सबैभन्दा ठूलो खतरा हो। वायु प्रदूषण, रोग, चरम मौसमी घटना, जबरजस्ती विस्थापन, मानसिक स्वास्थ्यमा दबाब र मानिसहरू बढ्न वा पर्याप्त खाना पाउन नसक्ने ठाउँमा बढ्दो भोक र खराब पोषणमार्फत् जलवायु प्रभावले स्वास्थ्यलाई हानि पुऱ्याएको हुन्छ। नेपालको संविधानको धारा ३० ले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हकको व्यवस्था गरेको छ, संविधानद्वारा प्रत्याभूत गरिएको जीवनको अधिकार, विकाससम्बन्धी अधिकार, खाद्य अधिकार, लैङ्गिक अधिकार, बाल अधिकारको संरक्षण र संवर्द्धनका लागि सङ्घीय सरकारले खासगरी स्थानीय सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरी कार्ययोजना अगाडि ल्याई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न राज्यको ध्यानाकर्षण गराउँदछौं।

यौनिक झुकाव तथा लैङ्गिक पहिचान (LGBTQI+)

लेस्बियन, गे, बाइसेक्सुअल तथा पारलैङ्गिक (LGBTQI+) व्यक्तिका अधिकारबारे नेपालको रवैया मिश्रित प्रकृतिको छ। केही हिसाबमा नेपालको कानुनी प्रगति यस क्षेत्रमा उदाहरणीय छ, तर ती कानुनको कार्यान्वयनमा समरूपता छैन। २०६४ सालमा सर्वोच्च अदालतले व्यक्ति स्वयम्ले पहिचान गरे अनुसार पारलैङ्गिक व्यक्तिको पहिचान कायम हुने कानुनी व्यवस्था रहनुपर्ने बताए पनि हालसम्म केही सरकारी अधिकारीहरूले पारलैङ्गिक व्यक्तिहरूले लिङ्ग परिवर्तनका लागि शल्यक्रिया गरेको प्रमाण पेश मागदै आएका छन्।

अदालतले समलिङ्गी जोडीहरूलाई विवाहको समान हक दिलाउन आवश्यक अध्ययन गर्न निर्देशन दिएको भए पनि मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ ले पुरुष र महिलाबीचको विवाहलाई मात्रै मान्यता दिएको छ। केही वर्षयता कानुनी अभ्यासमा पारलैङ्गिक व्यक्तिहरूका अधिकारलाई संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्ने दायित्व पूरा गर्न नसकेको देखिन्छ।

कविन्द्र बुर्लाकोटी
कार्यवाहक महामन्त्री

राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी

अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक) ले सधैँ झैँ यस वर्ष पनि मानव अधिकार वर्ष पुस्तक २०२५ प्रकाशन गर्न लागेको खबरले हामीलाई खुसी लागेको छ। देशमा वर्षभर मानव अधिकारको अवस्था के कस्तो रह्यो भनी गैरसरकारी क्षेत्रबाट मूल्याङ्कन गरी पुस्तक निकाल्ने विषय आफैमा चुनौतीपूर्ण रहेको छ। इन्सेकले यस कार्यमा पुऱ्याउँदै आएको योगदानप्रति राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी तथा मेरो व्यक्तिगत तर्फबाट धन्यवाद दिन चाहन्छु। सम्वत् २०२४ जनवरी १ देखि डिसेम्बर ३१, २०२४ सम्म मानव अधिकारको अवस्था हिसाबले उत्साहप्रद नरहेको राप्रपाको धारणा छ।

संविधान प्रदत्त मानव अधिकारको उपयोगमा पछिल्लो अवस्थामा खोसै सुधार हुन सकेको देखिँदैन। ज्येष्ठ नागरिक, महिला, असहाय तथा बालबालिकाहरू कुनै न कुनै रूपबाट सामाजिक सुरक्षाको छाता बाहिर छन्। खासगरी चार वर्ष मुनिका बालबालिका र न्यून आय भएका मानिस उक्त लाभबाट वञ्चित रहेका छन्। शिक्षा, स्वास्थ्यमा अझै सहज पहुँच छैन। प्रारम्भिक शिक्षामा भर्ना भएका बालबालिका कक्षा १० सम्म आइपुग्दा झण्डै आधा सङ्ख्यामा विद्यालय बाहिर पुगिसकेका हुन्छन्। यसलाई टिकाउन सकिएको छैन। अस्पतालको सुविधामा सहज पहुँच छैन। मातृ मृत्यदर र नवजात शिशु मृत्युदरमा अझै पनि उच्च रहेको छ।

सङ्क्रमकालीन न्यायसम्बन्धी कानुन बने पनि अझै पनि यो राजनीतिक दाउपेचको शिकार भएको द्वन्द्व पीडितले न्याय र क्षतिपूर्ति पाउने अवस्था अझै सुनिश्चित हुन सकेन। सहकारी क्षेत्रमा देखिएको समस्याले साना बचतकर्ता गरिबीतर्फ धकेलिने वातावरण बन्नु दुःखदायी छ। यसतर्फ सरकार अझै उत्तरदायी बन्ने सकेको छैन। अतः आगामी दिनमा नेपालको मानव अधिकार स्थितिमा थप सुधार आओस् भन्ने शुभेच्छासहित इन्सेकको प्रयासको प्रशंसा र सफलताको कामना गर्दछु।

राजेन्द्र लिङ्देन
अध्यक्ष

नेकपा (एकीकृत समाजवादी)

नेपालको मानव अधिकार क्षेत्रको अग्रणी संस्था इन्सेकले नेपालको मानव अधिकारको अवस्थालाई सार्वजनिक गर्ने महत्वपूर्ण दस्तावेजको रूपमा "नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक २०२५" प्रकाशन गर्न लागेकोमा खुसी प्रकट गर्दै शुभकामना व्यक्त गर्न चाहन्छौँ।

मानव अधिकारको अर्थ

मानव अधिकार भनेको मानव भएको नाताले उसले मात्र प्राप्त गर्ने सहभागिता, पहुँच, बाँच्न पाउने र विकासको अधिकार हो। यो उसको जन्मसिद्ध अधिकार हो। यो कुनै धर्म, संस्कृति, वर्ग, जातजाति, जन्म उत्पत्तिको आधारमा प्राप्त हुने पनि होइन, बञ्चित हुने पनि होइन, नत वर्गका हिसाबले धनी, गरिब, अग्लो, होचो, रोजगार, बेरोजगार, शिक्षित, अशिक्षित, सरकारी तथा गैरसरकारी हैसियतमा कम, बेसी हुने अधिकार नै हो। यो केवल बोल्ने, लेख्ने, छाप्ने, भेला हुने र सङ्गठन गर्ने अधिकार मात्र होइन। बोल्न पाउने तर खान नपाउने, मनलागी लेख्न पाउने तर, आधारभूत आवश्यकताको पूर्तिसहित मान्छेझैँ भएर बाँच्न नपाउने, अरुलाई चुनेर पठाउन भोट हाल्न पाउने तर, सीमान्तकृत समुदाय आफै चुनिएर शासन गर्ने, निर्णय गर्ने र नियम कानुन निर्माण गर्ने ठाउँमा पुग्न नपाउने मानव अधिकारलाई मानव अधिकार भन्न सकिँदैन। आधारभूत राजनीतिक स्वतन्त्रताको साथसाथै खाना र बास पाउने हक, शिक्षा, स्वास्थ्य र रोजगारी पाउने हक, ज्येष्ठ नागरिक, बालबालिका अपाङ्ग, असहाय र एकल अवस्थामा राज्यबाट सामाजिक सुरक्षा पाउने हक, पाखा पारिएका र सीमान्तकृत समुदायको समतामूलक ढङ्गले राज्यशक्ति र स्रोतमा पहुँचको हक, राज्यको हरेक अङ्ग र तहमा, शासन गर्ने र नियम कानुन बनाउने हरेक स्थानमा समानताको आधारमा समानुपातिक ढङ्गले समावेश हुने हक र मानवझैँ भएर मर्यादित जीवन बाँच्न पाउने हक नै मानव अधिकार हो।

सन् १९४८ को मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रसमेतलाई आधार मानेर समय समयमा मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरू जारी हुँदै आएका छन्। यीमध्ये आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी प्रतिज्ञापत्र, १९६६, नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी प्रतिज्ञापत्र, १९६६, सबै किसिमका जातीय भेदभाव उन्मूलन गर्नेसम्बन्धी महासन्धि १९६५, यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा

अपमानजनक व्यवहार वा दण्डसम्बन्धी महासन्धि, १९८४, महिला विरुद्ध हुने सबैप्रकारका भेदभाव उन्मूलनसम्बन्धी महासन्धि, १९७९, बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि, १९८९, जस्ता दस्तावेजहरूले मानव अधिकारका विविध पक्षलाई सम्बोधन गरेका छन्। संयुक्त राष्ट्रसङ्घ र अन्तर्राष्ट्रिय समुदायको एक जिम्मेवार सदस्यका रूपमा नेपाल सहस्राब्दी विकास लक्ष्यहरू, अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठन र सार्क क्षेत्रका अभिसन्धिहरूलगायत २० भन्दा बढी मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरूको पक्षराष्ट्र बन्नुका साथै राष्ट्रिय कानुन तथा नीतिहरूमार्फत तिनलाई कार्यान्वयन गर्न प्रयत्नशील रहेको सर्वविदितै छ। वर्तमान परिवर्तित सन्दर्भमा मानव अधिकार भनेको जलवायु न्याय, गरिबी, अशिक्षा स्वास्थ्य उपचार, बालबालिका अधिकार हनन्, महिला हिंसा र वर्गीय, जातीय, लैङ्गिक, क्षेत्रीय, धार्मिक तथा सामाजिक विभेदहरू मुख्य रहेका छन्।

सन् २०२४ मा मानव अधिकारको अवस्था

नेपालको संविधानले मानव अधिकार, कानुनी शासन, स्वतन्त्रता न्यायपालिका, आवधिक निर्वाचनको प्रणालीजस्ता लोकतान्त्रिक मूल्य मान्यताबाट मुलुक स्वतन्त्र, सार्वभौम र स्वाधीन एवम् मौलिक विविधता तथा विशिष्टता सुनिश्चित गरेको छ। मानव अधिकार प्रवर्द्धन, उल्लङ्घनका घटनाको छानबिन र दोषीउपर कारवाहीका लागि संवैधानिक संरचनाको रूपमा मानव अधिकार आयोग लगायतका अन्य आयोगहरूले गरेका सिफारिसहरू कार्यान्वयन नगरेर दण्डहीनतालाई संस्थागत गर्ने सरकारकै प्रवृत्तिको निरन्तरता एक चुनौतीको रूपमा रहेको देखिन्छ। सन् २०२४ मा नेपालमा मानव अधिकारको स्थिति अपेक्षाकृत सन्तोषजनक मान्न सकिँदैन। विभिन्न प्रतिवेदनहरूका अनुसार, हत्या, यातना, स्वेच्छाचारी थुना, धम्की, अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता, मिडियामाथि गम्भीर अवरोध, शान्तिपूर्ण भेलामा हस्तक्षेप, भ्रष्टाचार, यौनहिंसा, जातीय छुवाछूत तथा भेदभावलगायतका घटनामा अपेक्षाकृत कमी आएको देखिएन। अमेरिकी सरकारको मानव अधिकार प्रतिवेदन २०२३ र एम्नेस्टी इन्टरनेसनल नेपालले मानव अधिकारको स्थिति २०२३ मा उल्लेखनीय परिवर्तन नभएको उल्लेख हुनुले हाम्रो मानव अधिकारमा गम्भीर चुनौती रहेको देखिन्छ। सशस्त्र द्वन्द्वका करिब दुई दशक बितिसक्दा समेत सङ्क्रमणकालीन न्याय निरूपण गर्न सकिएको छैन। जाजरकोट, बझाङ, बाजुरालगायतका जिल्लाको भूकम्प तथा देशैभरि परेको प्राकृतिक प्रकोपमा राहत, उद्धार र पुर्नस्थापनामा विभेद र उदासीनताबाट नागरिक पीडित भएको गुनासो रहेको सुनिन्छ। सङ्घीयतामा प्रवेश गरिए पनि न्याय प्राप्ती र सुनुवाइका लागि नागरिकहरू राजधानी पुगेर आन्दोलन गर्नुपर्ने अवस्था कायम हुनु, मुलुकको अर्थतन्त्र धराशायी हुनु, युवाहरू विदेश पलयान, नागरिकहरू महँगीको चर्को मारमा रहनु, किसानहरूले समयमा मलबीउ, औषधीहरू नपाउनु, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, यातायात र सार्वजनिक सेवा र उपभोगको उचित व्यवस्थाको संस्थागत विकास हुननसक्नु, उत्पादनको लागि समर्थन मूल्यसमेत समयमा निर्धारण नहुनु, मिटरव्याजबाट साना किसानहरू चपेटामा पर्नु, दलितहरूमाथि जातीय छुवाछूत र भेदभावका घटना हुनु र सुशासन, सामाजिक न्याय र समृद्धिको विषयमा गम्भीरतापूर्वक नागरिकका अधिकारहरू सुनिश्चित गर्न सरकारले यथेष्ट पहल गर्न सकेको देखिँदैन। अन्तर्राष्टिय क्षेत्रमा हेर्दा प्यालिष्टाइनी जनतामाथिको बर्बर मानव अधिकार हनन् लाजमर्दो अवस्था रहेको छ। यसका अलावा नेपालको संविधानले आत्मसात गरेको सङ्घीयता, गणतन्त्र, धर्मनिरपेक्षता, समावेशी समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीको सन्दर्भमा सैद्धान्तिकरूपमा सबै राजनीतिक पार्टी सहमति भए पनि यसको कार्यान्वयनमा जुन हिच्किचाहट पैदा भएको अवस्थाले मानव अधिकारको सम्मानमा सन् २०२४ मध्यमस्तरको स्थितिमा रहेको मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ। त्यसैले संयुक्त राष्ट्रसङ्घको एक सक्रिय सदस्य राष्ट्रको हैसियतले नेपालले व्यक्त गरेका प्रतिबद्धताहरूलाई व्यवहारमा कार्यान्वयन र प्रबर्द्धन गर्दै मानव अधिकार संस्कृतिमा आधारित एक समावेशी, न्यायपूर्ण र सामाजिक न्यायमा आधारित समृद्ध राष्ट्रको निर्माणमा जोड दिन आवश्यक देखिन्छ।

मानव अधिकारको प्रत्याभूतिका लागि सुझाव

मानव अधिकारको विषयवस्तुलाई कसैले नागरिक अधिकारका रूपमा मात्र व्याख्या गर्ने, कसैले संवैधानिक अधिकारको रूपमा मात्र व्याख्या गर्ने, कसैले मौलिक हकको रूपमा मात्र व्याख्या गर्ने गरेता पनि यसको गहिराइ र मर्मलाई विचार गर्दा यो सबैलाई साझा रूपमा सम्बोधन गर्ने विषयवस्तु हो। पुँजीवादी व्यवस्थाको पक्षधरहरू र त्यसका अनुयायीहरू केही सीमित नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारहरू मात्र मानव अधिकार हुन् र उक्त अधिकारहरूमा मात्र मौलिक हकका रूपमा राख्नुपर्दछ भन्ने ठान्दछन्। एकाधिकार विश्वव्यापीकरणमा आधारित खुला बजार अर्थतन्त्रमा विश्वास गर्ने पुँजीवादीहरूभन्दा निकै भिन्न र प्रगतिशील मत राख्ने

लोकतन्त्रवादीहरू यी सबैखाले मानव अधिकारलाई आर्थिक समानता र सामाजिक न्यायमा आधारित राज्यव्यवस्थामा परिणत गरेर सम्पन्नताको शिखरमा पुगेको देखिन्छ। साम्यवादका पक्षधर राष्ट्रहरू नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारलाई भन्दा आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक रूपान्तरणलाई बढी प्राथमिकता दिएर अघि बढेको देखिन्छ। त्यसैले मानव अधिकारको विषयलाई सबै क्षेत्रगत विकास नीति, योजना र कार्यक्रमहरूमा समावेश गर्न, लक्षित समूहका लागि मानव अधिकार प्रवर्द्धनका विशेष कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न, मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सबै सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूको क्षमता र प्रभावकारितामा अभिवृद्धि गर्न, राजनीतिक दलहरू तथा आम जनसमुदायमा व्यापक मानव अधिकार शिक्षा तथा सचेतना कार्यक्रमका साथै सुशासनका माध्यमबाट सामाजिक सेवाहरूको प्रवाहलाई सहज सुलभ र प्रभावकारी बनाउन प्रचलित कानुनी प्रावधानहरूमा परिमार्जन र नयाँ कानुनहरूको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्न, क्षेत्रगत विकासका नीति तथा कार्यक्रमहरू तर्जुमा, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने परिपाटी अवलम्बन गर्न, मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजना समय सापेक्ष बनाउन आवश्यक कार्यक्रम तय गरी प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्न, जातजाति, लिङ्ग, क्षेत्र, भाषा, धर्म र सम्प्रदायका आधारमा हुने विभेद, जातीय छुवाछूत, शोषण, हिंसा र दुर्व्यवहारको अन्त्य गरी सबै नागरिकहरूको राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकारहरूको संरक्षण एवं प्रवर्द्धन गर्ने कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकार गम्भीर हुनुपर्दछ।

हाम्रो प्रतिबद्धता

मानव अधिकार तथा सामाजिक न्यायको सम्मान, संरक्षण र परिपूर्ति गर्नु राज्यको प्रमुख कर्तव्य हो र जनतालाई त्यसको प्रत्याभूति गराउन उचित कदम चाल्ने जिम्मेवारी राज्यको हुनु पर्दछ भन्ने कुरामा नेकपा (एकीकृत समाजवादी) स्पष्ट छ र हामी एक राजनीतिक दलको हैसियतमा यसमा योगदान गर्न प्रतिबद्ध छौं। हाम्रो पार्टीले सन् २०२४ मा सम्पन्न गरेको १०औं ऐतिहासिक राष्ट्रिय महाधिवेशनबाट पारित गरेको "नेपाली विशेषताको समाजवाद" मा मानव अधिकार र सामाजिक न्यायलाई एक महत्वपूर्ण विशेषताका रुपमा समावेश गरेका छौं। जसमा समाजलाई भौतिक वा वैज्ञानिक ढङ्गले बुझ्ने, सही ढङ्गले व्याख्या गर्ने र त्यसलाई सकारात्मकतर्फ बदल्न मार्गदर्शन गर्ने मार्क्सवादी दृष्टिकोणलाई हामी मानव अधिकारका रूपमा समेत व्याख्या गर्न सक्छौं। नेकपा (एकीकृत समाजवादी) मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण, संवर्द्धन र प्रवर्धनका लागि मानव अधिकारको सवाललाई राज्यका निकाय, विभिन्न मानव अधिकार तथा नागरिक सङ्घसंस्था र व्यवसायिक निजी प्रतिष्ठानहरूको साझा जिम्मेवारी तथा दायित्वको रूपमा लिदै आफ्नो दायित्व पूरा गर्ने प्रतिबद्धता जाहेर गर्न चाहन्छ।

रामकुमार भट्टराई
उपमहासचिव तथा कार्यालय सचिव नेकपा
(एकीकृत समाजवादी)

जनता समाजवादी पार्टी, नेपाल

मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र संवर्द्धन तथा त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित गर्नु राज्यको प्रमुख दायित्व हो। राज्यले यस दायित्वलाई इमान्दारीका साथ निर्वाह गर्नु पर्दछ। सन् २०२४ को मानव अधिकारको अवस्था विगतका वर्षहरू जस्तै छ। नेपाल जस्तो विकासोन्मुख देश जहाँ मानव अधिकारको निरन्तर उल्लङ्घन भइरहेका हुन्छन्। राज्य तथा मानव अधिकारको संरक्षण र संवर्द्धनका लागि काम गर्ने निकायले गम्भीरताका साथ काम गरेनन् भने सर्वसाधारणको राज्यप्रतिको विश्वास कायम हुन सक्दैन। हाम्रो जस्तो मुलुकमा हत्या, हिंसा, बलात्कार, नश्लीय भेदभाव तथा जातीय छुवाछूत लगायत प्रहरी प्रशासनको ज्यादती लगायत थुप्रै मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटना दैनिक भइरहेको छ। राज्य पक्षबाट यसका लागि ठोस तथा सशक्त कदम चालिएको छैन। राज्य पक्षबाट पनि थुप्रै यस्ता मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटना भएको पाइन्छ। अधिकार प्राप्तीका लागि गरिने शान्तिपूर्ण जुलुस प्रदर्शनमा अत्यधिक बल प्रयोग गर्ने, यातना दिने, झुट्टा मुद्दामा फसाउने आन्दोलनकारीसँग नश्लीय व्यवहार गर्ने, सत्तामा बस्ने राजनीतिक दलको इसारामा राज्य संयन्त्र सञ्चालन हुने जस्ता थुप्रै घटना यत्रतत्र देखिन्छ। जबकि, मानव अधिकारको रक्षा संरक्षण एवम् संवर्द्धन गर्नु राज्यको दायित्व नै हो।

राज्यको विभेदकारी व्यवहारका कारण वास्तविक दोषी कारबाहीको दायरामा नपर्ने र अपराध नै नगरेका निर्दोष व्यक्ति सजाय भोगिरहेको अवस्था छ। राजनीतिक आस्थाकै कारण अधिकार प्राप्तीका लागि मधेश जनविद्रोहमा लागेका कतिपय हाम्रा नेता कोही जेलमा छन् भने कोही प्रवासमा जीवनयापन गर्न

बाध्य भएका छन्। दोषीलाई बचाउने र निर्दोषलाई फसाउने कार्य सरकारको नेतृत्व गर्ने प्रमुख राजनीतिक दलहरूबाट तराई मधेशका जिल्लाहरूमा सामान्य जस्तो देखिन्छ। राज्यका सम्पूर्ण संयन्त्रहरू इमान्दारीका साथ संविधान ऐन कानुनलाई पालना गर्नु बाध्यकारी व्यवस्था हुँदाहुँदै पनि राजनीतिक आस्थाका कारण सरकारमा बस्ने पार्टी नेताहरूको इसारामा प्रहरी प्रशासन कठपुतली बनी कार्य गर्ने परिपाटीले मधेश प्रदेशका साथै विभिन्न प्रदेशमा समेत प्रहरी प्रशासनले आफ्नो विश्वसनीयता कायम गर्न नसकेको अवस्था छ।

संविधानमा भएका अनुसूची अनुसारका अधिकारहरूमा प्रहरी प्रशासन र शान्ति सुरक्षा प्रदेशको क्षेत्राधिकारभित्र हुँदाहुँदै पनि हालसम्म प्रहरी प्रशासन प्रदेशको मातहतमा हुन नसक्दा प्रदेशका आपराधिक गतिविधि हिंसा, हत्या, बलात्कार लगायतका थुप्रै घटनालाई नियन्त्रण गर्न सङ्घीय सरकारतर्फ नै मुख ताक्नुपर्ने अवस्थाले प्रदेश सरकार एउटा विकास इकाइ भन्दा फरक हुन सकेको छैन। प्रदेश सभाले प्रदेश प्रहरी ऐन, प्रदेश निजामती सेवा ऐन लगायतका महत्वपूर्ण ऐनहरू बनाइसकेको भए पनि सङ्घीय सरकारको सङ्घीयताप्रतिको बेइमानीपूर्ण नीतिले हालसम्म प्रहरी समायोजन हुन सकेको छैन। तसर्थ सक्दो चाँडो संविधान तथा कानुन प्रदत्त अधिकार नागरिक समक्ष पुऱ्याउन सङ्घीय शासन प्रणालीको मर्म अनुसार सबैले आ-आफ्नो स्थानबाट काम गर्नुपर्ने आवश्यकता छ।

मानव अधिकार उल्लङ्घनका थुप्रै घटना भए पनि केहीको चर्चा गर्न आवश्यक रहेको छ। नेपालको संविधान, ऐन कानुनले आमाको नामबाट नागरिकता दिन सक्ने प्रष्ट प्रावधान हुँदा हुँदै पनि प्रमुख जिल्ला अधिकारीहरूले आमाको नामबाट नागरिकता दिन नसकेको कारणले यो मुलुकमा कानुनको शासन नभएको प्रत्याभूति हुन्छ। यसबाट हजारौँ नेपाली नागरिक नागरिकता पाउने अवसरबाट बञ्चित भएको देखिन्छ। सम्बन्धित निकायको यसमा ध्यान पुगोस् भनी हाम्रो आग्रह छ। पर्सा जिल्लाको कालिकामाई गाउँपालिकाबाट नेपालमै स्थानीय तहमा निर्वाचित कान्छो अध्यक्ष वशिष्ट कुमारका बुवा सुरेशप्रसाद कलवारलाई विरगञ्ज महानगरपालिका-१० मा आफ्नै निवासबाट एउटा राजनीतिक दलका नेताको निर्देशनमा प्रहरीले पक्राउ गरी अन्यायपूर्ण तरिकाले कारबाही अगाडी बढाएको र हालसम्म दोषीलाई गिरफ्तार गर्न नसकेको अवस्था छ। विरगञ्ज-२२ जगरनाथपुर बस्ने हरेन्दर यादवको साढे ३ विघा धानबालीमा आगो लगाउने दोषीलाई किटानी जाहेरी गर्दा पनि हालसम्म राजनीतिक दबावको कारणले दोषीलाई गिरफ्तार गरिएको छैन। बरु निर्दोष व्यक्तिहरूलाई दुःख दिइएको छ। बारा जिल्ला सिम्रौनगढ-२ ,महुवाई बस्ने रामसेवक साह कानुलाई सुनियोजित रूपले लागूऔषध राखी फसाउने कार्य गरिएको तथा सडक दवावपछि मात्र निर्दोषलाई रिहा गरेको र दोषीलाई समातेको, सिरहा जिल्लाबाट प्रतिनिधित्व गर्ने हाम्रो पार्टीका मा. शाहिदा खातुन लगायत परिवारका अन्य सदस्यहरूमाथि साङ्घातिक आक्रमण गर्दा पनि प्रहरीले हालसम्म मुद्दा दर्ता नगर्नु जस्ता थुप्रै घटनाबाट के देखिन्छ भने मधेश प्रदेशका साथै मुलुकका अन्य ठाउँहरूमा पनि राजनीतिक प्रतिशोधले निर्दोष व्यक्तिलाई फसाउने र दोषीलाई दण्डित नगर्ने थुप्रै घटना भएका छन्।

जनता समाजवादी पार्टी, नेपालले आफ्नो स्थापनाकालदेखि नै मानव अधिकारको संरक्षण र संवर्द्धनका लागि राज्य तथा सम्बन्धित निकायहरूलाई इमान्दारी तथा दृढताका साथ सहयोग गर्दै आएको छ। तर, राज्यको विभेदकारी तथा नश्लीय नीतिले गर्दा विभेदमा रहेका मधेशी, दलित, अल्पसङ्ख्यक, मुस्लिम, थारु, पिछडावर्ग, जनजाति लगायतका समुदाय मानव अधिकारको कार्यान्वयनको लागि राज्यबाट गरिने समान व्यवहारबाट बञ्चित रहेका छन्। यस्तो अवस्थामा मानव अधिकारको संरक्षण र सम्वर्द्धनको लागि इन्सेकले कानुनी राज्यको भावना अनुरूप कार्य गर्न सकोस्। शुभकामना ।

लालबाबु राउत
महासचिव

जनता समाजवादी पार्टी

मानव अधिकारको क्षेत्र अत्यन्तै विस्तारित र गहिरो छ। जीवनका लागि आवश्यक गाँस, बास, कपास, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र मनोरञ्जनदेखि लिएर संस्कृतिको संरक्षण, स्वाभिमानपूर्वक सुरक्षित रूपमा बाँच्न पाउने हक तथा जाति, भाषा, धर्म र संस्कृतिको आधारमा विभेदरहित राज्य व्यवस्था र समाजमा बाँच्न पाउने हक साथै आफ्ना प्रतिनिधि चुन्ने र चुनिन पाउने हकसम्मका मानवीय जन्मसिद्ध अधिकार यसभित्र पर्दछन्। यस आधारमा नेपाली राज्य र समाजभित्रको अवस्थालाई नियाल्दा अहिले पनि नेपाली जनताको मानव अधिकार प्रत्याभूत भएको देखिँदैन।

आज पनि भोकमरीले जनता मर्नुपर्ने अवस्था छ। मानिसहरू सुरक्षित आवासको अभावमा ओडार र जङ्गलमा जीवन बिताउन बाध्य छन्। जाडोमा कठ्याङ्ग्रिएर मर्नुपर्ने अवस्थामा छन्। विद्यालय शिक्षा अनिवार्य तथा निःशुल्क भनिए पनि उपयुक्त भौतिक पूर्वाधार, विषय शिक्षक र प्रयोगशालाको अभाव तथा कुशल व्यवस्थापनको अभावमा बालबालिका गुणस्तरयुक्त शिक्षाबाट वञ्चित भइरहेका छन्। विद्यालय जाने उमेर समूहका बालबालिकाहरू विद्यालय भर्ना हुन सकेका छैनन्। भर्ना भएका कतिपय बालबालिका बिचैमा विद्यालय छाड्छन्। निरक्षरता अझै उन्मूलन भएको छैन। आज पनि जनताले आधारभूत स्वास्थ्य सेवा पाउन सकेका छैनन्। अस्पतालमा वा बर्थिङ सेन्टरमा सुत्केरी सेवा पाउन नसकेका मातृ शिशुको मृत्यु हुने घटना अझै छन्। स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रम प्रभावकारी हुन सकेको छैन। रोजगारीको अभावमा लाखौँ युवा जनशक्ति विदेशको मानव मर्यादा बाहिरका खतरा, फोहर र कठिन श्रम गर्न बाध्य छन्। यो समग्र परिस्थितिभित्र मर्यादित र मनोरञ्जन युक्त मानव जीवन कल्पना भन्दा बाहिर छ।

संविधानले बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुसांस्कृतिक र भौगोलिक विविधता समेत भएको मुलुक भनेर स्वीकार गरेको भए पनि अझैसम्म एकजाति, एकभाषा, एकधर्म, एकसंस्कृति र भौगोलिक रूपमा एक क्षेत्रको प्रभुत्वशाली अवस्थामा परिवर्तन आएको छैन। व्यवहारमा पुरानै परम्परा कायम रहनुले पीडितहरूले विभेद गरिएको कुरा उठाइरहेका छन्। आफ्नो भाषा, संस्कृति, आस्था र विश्वासको हकलाई संरक्षण गर्न आवाज उठाउँदा राज्यद्वारा दमन गर्ने काम भइरहेको छ। यो निश्चय पनि मानिस अधिकारको हनन् हो।

संविधानमा मृत्युदण्ड निषेध गरिएको छ तर, राज्यले विभिन्न बहानामा बल प्रयोग गरेर जनतालाई मार्छ। यतिसम्म कि हिरासतमा वा जेलमा रहेको थुनुवा कैदीसमेत यातनाद्वारा मारिन्छन्। यसप्रकार मानव अधिकारको खिल्ली उडाइएको छ।

आज पनि उचनिच, छुवाछुत बोक्सा-बोक्सीजस्ता अनेकौँ मानव मर्यादा विरोधी प्रचलनबाट मानिस पीडित भइरहेका छन्। महिलामाथि घरेलु हिंसा भइरहेकै छ। कानुनको कार्यान्वयन गर्न राज्य असक्षम देखिएको छ। तसर्थ, यस्तो अवस्थाको अन्त्य गर्न मानव अधिकारसम्बन्धी चेतनाको व्यापक प्रचार, प्रसार र प्रशिक्षण जरुरी छ। राज्यबाट भएका मानव अधिकारको विरोधी कार्यको विरोध, भण्डाफोर, निन्दा र भर्सना गरिनु पर्दछ।

मानव अधिकार हनन्सम्बन्धी प्रतिवेदनसहित यस क्षेत्रमा इन्सेकले वर्षौंदेखि गर्दै आएको सेवा उत्कृष्ट र प्रशंसनीय छ। यसलाई जारी राख्न र अझ प्रभावकारी बनाउन सफलता मिलोस्।

अशोककुमार राई
अध्यक्ष
जनता समाजवादी पार्टी